

YENİYETMƏLƏRİN SOSIALLAŞMASINDA ÖZÜNÜ İDENTİFİKASIYA PROBLEMİNƏ DAİR

Arzu Bağırzadə

GDU-nun Psixologiya kafedrasının
dissertantı

Açar sözlər: *yeniyetmə, sosiallaşma, özünüdərkətmə, özünüidentifikasiya, etnik identifikasiya, cinsi identifikasiya, sosia-mədəni amil, demografik amil.*

Ключевые слова: *подросток, социализация, самопознание, самоидентификация, этническая идентификация, половая идентификация, социально-культурный фактор, демографический фактор.*

Key words: *teenager, socialization, self-identification, ethnic identification, sexual identification, socio-cultural factor, demographic factor.*

Hazırda təhsil sisteminin qarşısında əsas vəzifə olaraq şagirdlərdə özünütənzimləmə, özününişəkləmə, özünümüəyyənləşdirmə və özünüreallaşdırma qabiliyyətləri olan şəxsiyyətin formalaşdırılması qoyulur. Bu proses sosiallaşma yolu ilə baş verir. Sosiallaşma prosesində, hər şeydən əvvəl, insanın özündə fərd olaraq daşdığı etnik stereotiplərin, vərdişlərin dəyişən və yeniləşən şəraitə uyğunlaşdırılması, davranışın bu şərtlərlə tənzimlənməsi lazım gəlir. Əgər söhbət təhsil prosesindən gedirsə, o zaman sosiallaşma, həm də pedaqoji prosesdə qurulan təlim fəaliyyətində çevikliyin, adaptasiyanın, rəqabətqabiliyyətin əsasında durmuş olur.

Yeniyetmələrin sosiallaşması probleminə bir sıra tədqiqatçılar müxtəlif

aspektlərdən yanaşmışlar. Bu sahədə tədqiqatlar aparmış mütəxəssislər (M.Mid, E.Erikson, A.Adler, L.S.Vıqotski, Ə.S.Bayramov, Ə.Ə.Əlizadə, B.H.Əliyev, H.Ə.Əlizadə, R.V. Cabbarov və b.) problemi sosiomədəni təsirlər, fərdiyyət və şəxsiyyətin inkişafı ilə əlaqələndirirlər.

Yeniyetmələrin sosiallaşması özünəməxsus psixoloji problemlərlə müşayiət olunan mürəkkəb və ziddiyyətli fenomendir. Belə ki, məhz yeniyetməlik yaş dövründə şəxsiyyətin fiziki və psixi keyfiyyətlərinin vəhdətdə dərk edilməsi, eləcə də onların müəyyənləşdirililərək qiymətləndirilməsi baş verir. Bununla yanaşı, özünüdərkətmənin digər elementlərinin nisbi sabitliyi – özünütərbiyə, özünütənzim, özünüqavrama, sosiallaşma

və s. yeniyetməlik dövründə formalaşır.

Ə.Ə.Əlizadə sosiallaşma ilə əlaqədar olaraq yeniyetmələrin xüsusiyyətlərini özünün bənzərsiz və təkrar olunmaz “Mən”ini kəşf edib həyatının hər bir məqamında onu bütün aydınlığı ilə göstərməsi ilə səciyyələndirir. O, öz “Mən”ini sosial mühitdən ayırmağa, başqalarına oxşamağa başlayır. Bu əsasda da fərdiyyət kimi inkişaf edir, şəxsiyyətlərarası münasibətlərdə özünəməxsus mövqe tutur, insanlara seçici münasibət bəsləyir. İctimai mühit və ailə tərbiyəsi arasında birbaşa əlaqə və asılılığın olduğunu göstərir. Ailə münasibətlərinin xüsusiyyətləri, valideynlərin şəxsiyyəti (şəxsi keyfiyyətləri), tərbiyə üslubu, uşaqlara münasibəti, onların əqli inkişafında iştirakı, inkişafetdirici oyunlar, ətraf mühitin rəngarəngliyi, uşaqların nəyisə yoxlamaq, sökmək, sındırmaq imkanının olması və sairənin əhəmiyyəti şübhəsiz ki, böyükdür (1, s. 7).

Digər bir əsas məqam yeniyetməlik dövrünün ontogenezin ən senzitiv mərhələsi olmasıdır. H.T.Cəfəri-Qəmbəri məktəbdə natamam ailələrdən olan şagirdlərlə işin sistemini tədqiq edərək bu qənaətə gəlmişdir ki, yeniyetmələr dünya haqqındakı təsəvvürlərini ən gözəl ideallar, ən yaxşı nümunələr əsasında quraraq onun dəyişdirilməsinə, zəiflədilməsinə, ləkələnməsinə qarşı ciddi müqavimət

göstərirlər. Ona görə də cəmiyyətdə, ailədə, həmyaşıdlar arasında baş verən hadisələrlə həssaslıqla yanaşaraq özlərinin əxlaqi konstruktlarına uyğun şəkildə təhlil edirlər. Hər hansı uyğunsuzluq, mənəvi və əxlaqi məsələlərdəki boşluqlar onları həyəcanlandırır. Bu səbəbdəndir ki, yeniyetmələrə demoqrafik amillərin neqativ təsirləri daha güclü, ağırlı olur (2).

M.Ə.Həmzəyev belə həssaslıqlarına görədir ki, onları neqativ təsirlərdən qorumaq üçün yeniyetmə şəxsiyyətin formalaşmasında əlverişli sosial mühitin, o cümlədən tərbiyə edənin rolunu xüsusi qeyd edir. “Tərbiyəçi uşağın inkişafının sosial şəraitini öyrənmək üçün, ilk növbədə onun həmin şəraitə münasibətinin xarakterini aşkara çıxarmalı və təhlil etməlidir. Bu ona görə zəruridir ki, həyat şəraiti şagird şəxsiyyətinin formalaşmasını bilavasitə, avtomatik olaraq birbaşa təyin etmir, o, uşağın həmin şəraitdə hansı qarşılıqlı münasibətdə, qarşılıqlı təsir prosesində olmasından asılıdır (3, s. 60). R.İ.Əliyev tərəfindən müəyyən edilib ki, evdə səs-küyün olması, qayda-qanunun gözlənilməməsi uşaqların inkişafına mənfi təsir göstərir (4, s.80).

Mədəniyyətlərdə təşəkkül tapmış sosiallaşma normaları insanda tədricən özü haqqında davamlı təsəvvür formalaşdırır. Bu, psixologiyada şəxsiyyətin özünüdərkətmə, özünüməy-

yənləşdirmə, özünüidentifikasiya, özünüqiymətləndirmə kimi komponentlərini inkişafı ilə bağlı olur. Bu dövrdə “Mən kiməm?” sualını hər kəs özünə verir. Hər kəs özünü valideynləri, yaşıdları, yaxınları ilə müqayisə edir, uyğunlaşdırır, eyniləşdirir, öz imkanlarını müəyyənləşdirir, müqayisəli qaydada qiymətləndirir, nəhayət, özünün sosial mühitin üzvü, hissəsi kimi qəbul edərək dəyərləndirir. Bu zəmində özünüidentifikasiyanın köməyi ilə sosiallaşma gedir.

Aydın məsələdir ki, həyatda müxtəlif demoqrafik çətinliklərlə (valideynlərdən birinin, yaxud hər ikisinin ölümü, boşanma, valideynlərdən ayrı yaşamaq, qaçqınlıq, köçkünlük, evsizlik, valideynlərin işsizliyi, kasıblıq, kirayədə yaşamaq, yaşayış yerinin dəyişməsi, xəstəlik, şikəstlik və s.) üzləşən yüzlərlə yeniyetmələr vardır. Belə yeniyetmələrin bir çox mənəvi, sosial, psixoloji problemləri olur. Bu demoqrafik amillərin neqativ təsirləri yeniyetmələrin özünüqiymətləndirməsini aşağı salır, onlar özlərini tam dolğunluğu ilə müəyyənləşdirə bilmir, özünü eyniləşdirəcək yaxşı ideallar tapmırlar. Nəticədə yeniyetmələrin sosiallaşmasının bir çox komponentlərində parçalanma, ləngimə, yayınma kimi hallar baş verir. Biz burada həmin komponentlərdən biri – özünüidentifikasiya üzərində bir qədər geniş dayanacağıq, çünki özünüidentifikasiya

yeniyetməlik yaşında mənlilik şüurunun, mən-obrazının və idealının formalaşmasının əsas komponentinə çevrilir.

Psixologiyaya identifikasiya anlayışını Ziqmund Freyd gətirib. O, ilk dəfə qruplararası münasibətlərin, xüsusilə fərdin qrupla eyniləşdirilməsi sosial identifikasiya ilə bağlı problemi psixi cəhətdən təhlil edərək bu amili öz qrupuna məhəbbət və digərlərinə aqressiyanın bir-birinə qarşı qoyulması ilə bağlayırdı. Z.Freyd belə hesab edirdi ki, identifikasiya mexanizmi fərdin sosial qrupla qarşılıqlı əlaqəsini təmin edir. O, hesab edir ki, identifikasiya qrupu yaradan faktordu və insana öz “Mən”indən kənara çıxmağa kömək edərək başqasının emosional yaşantısını hiss etməyi öyrədir. Z.Freyd görə, uşaq şəxsiyyətinin formalaşması zamanı identifikasiyanın funksiyaları, şəxsiyyətin psixi strukturunun qurulması, onun davranışının tənzimi və obyektiv münasibətlərin modifikasiyası hesab olunur. Burada identifikasiya şəxsiyyətin ontogenezdə inkişaf mexanizmi kimi çıxış edir. O, identifikasiyaya yalnız uşaqla valideynlərin şüursuz emosional əlaqəsi kimi deyil, fərdin sosial qrupla qarşılıqlı təsir mexanizmi hesab edir (5, s. 206).

Z.Freyd identifikasiyanın bir neçə tipini müəyyən etmişdir. Körpələrdə ana ilə uşağın emosional əlaqəsinin şüursuz forması hesab olunan ilkin

identifikasiya formalaşır. İkincili identifikasiyada isə qadağalar mühüm rol oynayır. Onun vasitəsilə uşaq onda qorxu hissini yaranmasına səbəb olan avtoritetin yaratdığı narahatçılığı aradan qaldırmaq istəyir. Onun davranışının bəzi aspektlərini öz fəaliyyətinə daxil edir. Bu identifikasiya fenomeni Edip kompleksi adlanır. Bu zaman oğlan uşağı atasının yerini tutmaq istəyir, cəzalanmaqdan qorxaraq onun davranışının bəzi xüsusiyyətlərini əks etdirir.

Z.Freydlə yanaşı bir çox digər psixoloqlar da identifikasiya ilə bağlı tədqiqatlar aparmışlar. Jan Piaje etnik identifikasiyanın 3 mərhələsini irəli sürür (www.e-reading.club/chapter):

6-7 yaşda uşaq öz etnik mənsubiyyəti haqqında fraqment və qeyri-sistemik biliklər mənimsəyir. Bu yaşda ailə və sosial əhatə onun üçün daha əhəmiyyətli sayılır, onun ailə barəsində müəyyən bilikləri olduğu halda, öz ölkəsi və etnik qrupu barədə təsəvvürü olmur.

8-9 yaşda uşaq artıq özünü aydın surətdə etnik qrupla identifikasiya edir. İdentifikasiyanın əsaslarını valideynlərin milliyyəti, yaşayış yeri, ana dili barədə məlumatları mənimsəyir. Onda milli hisslər yaranır.

Kiçik yeniyetməlik dövründə, 10-11 yaşında etnik identiklik tam həcmə formalaşır, yəni uşaq öz etnosunu müəyyən əlamətlərə görə başqa etnoslardan fərqləndirir.

J.Piajenin real etnik identifikasiyasının kiçik yeniyetməlik dövründə formalaşması fikri ilə demək olar ki, bütün psixoloqlar razılaşırlar. Bu dövrdə özünü refleksiya fərdin öz daxili psixi vəziyyətini dərk etməsidir. İnsan yalnız özünü dərk etməklə kifayətlənmir, həm də digər insanların şüurunda necə əks olunduğunu dərk etməyə çalışır. Etnik identifikasiya öz inkişafının növbəti mərhələlərində insanın öz qrupu və digər qruplar barədə bilikləri birləşdirən etnik məlumatlılıq kimi formalaşır. Etnik məlumatlılıq təcrübə, yəni informasiya və koqnitiv qabiliyyətlərin inkişafı ilə artır. İlk dövrlər o göz qabağında olan göstəricilərə - dərinin rəngi, xarici görkəm, maddi mədəniyyət elementlərinə, ənənəyə əsaslanır. Zaman keçdikcə uşağın etnik əlamətləri qavramaq təsvir və izah etmək qabiliyyəti artır. Bu kompleksə - əcdadların ümumilik, din kimi yeni elementlər daxil edir. Yalnız kiçik məktəbli yaş dövründə etnik biliklərin həcmnin artması müşahidə olunub. Yeniyetmələr isə ayrı-ayrı xalqların mədəniyyətində, tarixində dövlətlərin siyasi quruluşundakı fərqləri daha dəqiq ayırd etmişlər. Etnik identikliyin koqnitiv komponenti uşağın etnik xüsusiyyətləri barədə informasiyaları struktur halında birləşdirmək qabiliyyəti ilə bağlıdır.

M.Mid yeniyetmənin soisallaşmasında, ilk növbədə mədəni amillərin

təsirini əsas götürür. Etnik identiklik, ilk növbədə insanın özünün koqnitiv və emosional cəhətdən hər hansı konkret etnosun üzvü kimi dərk etməsi nəticəsində baş verir. Yəni şəxs özünü həmin etnosla eyniləşdirərək başqa etnosdan ayırır, bir etnosla eyniyyətini, digərindən ayrılığını hissi sürətdə yaşayır. Uşaqlarda və yeniyetmələrdə etnik identifikasiyanın inkişaf mərhələlərinin ardıcılığı bütün xalqlar və situasiyalar üçün universal sayılmışdır. Sosial kontekstdən asılı olaraq onlar sürətlənə, yaxud yavaşlaya bilər. Yeniyetmələrin öz etnik mənsubiyyətini dərk etməsinə onların polietnik, yaxud monoetnik mühitdə yaşaması faktı təsir edir. M.Mid bildirir ki, xalqın mədəni ənənələri, ailə münasibətləri, dəyərlər və s. məsələlər uşaqların yetişkənliyinə, özünüqaymamlandırmasına, şəxsiyyətin formalaşmasına təsir göstərir. O müxtəlif xalqların mədəniyyətini öyrənərək göstərmişdir ki, hər bir xalqın mədəni dəyərləri, adət-ənənələri nəsildən-nəslə keçir. Bu mənada M.Mid 3 tip mədəniyyəti xüsusi qeyd edir (1. Postfiqurativ mədəniyyət). Bu mədəniyyətin əsas daşıyıcısı olan uşaqlar yaşlılardan öyrənir (6, s. 83).

E.Erikson identikliyin üç səviyyəsini irəli sürür (7, s. 78).

Birinci – fərdi səviyyə: burada identikliyə insanın öz fərdi xüsusiyyətlərini dərk etməsi kimi baxılır.

İkinci – şəxsi səviyyə: burada identikliyə insanın öz təkrarolunmazlığını dərk etməsi kimi baxılır.

Üçüncü - bu səviyyədə identikliyə insanın qrup standartları ilə daxil həmrəyliyi əks etdirən şəxsi konstrukt kimi baxılır.

İdentikliyin əsasında insanın aid olduğu qrupla identifikasiyası dayanır. Bu mənada identiklik identifikasiyanı həyata keçirməyə imkan verən mənə, təsəvvür, dəyərlər, simvollar məcmusudur. Başqa sözlə, etnik identiklik insanın etnik qrupla identifikasiyası ilə bağlı olaraq, onun mənsubiyyəti hesab oluna bilər. Qrupa öz tamlığı və digərlərindən fərqliliyi saxlamağa imkan verən etniklikdir. Bu mənada sosiallaşmaya etnikliyin mənimsənilməsi kimi baxıla bilər.

E.Erikson hesab edir ki, yeniyetmələrin fiziki keyfiyyətləri onlarda eqo identikliyin və “mən”in formalaşması, təşəkkülü üçün əhəmiyyətli faktordur. E.Eriksona görə, yeniyetmələrin özünüdərk etməsinin əsasını identifikasiya prinsipi təşkil edir. Yəni yeniyetmələr özlərini dərk edərkən bilavasitə özlərini başqaları ilə eyniləşdirirlər. Müəllifin gəldiyi qənaətə görə yeniyetmələrdə özünüdərk etmənin təşəkkülü və formalaşmasında bioloji, sosial və psixoloji amillər qarşılıqlı əlaqədə çıxış edir. Bədənin quruluşu, zahiri görkəmi yeniyetmənin özünüqavramasında ciddi əhəmiyyət kəsb edən amillər kimi qəbul edilə bilər.

P.Harris sosiallaşma prosesində digər mühüm sosial qrup olan yeniyetmələr qrupunun müəyyən qədər valideynləri əvəz etdiyini və referent qrup mahiyyəti daşdığını bildirir. Sosiallaşma mərkəzinin ailədən yeniyetmələr qrupuna keçməsi valideyilərlə emosional əlaqəni zəiflətsə də, yeniyetmənin bir çox digər şəxslərlə qarşılıqlı münasibətə girməsi üçün şərait yaradır. Bu münasibətlər bütünlükdə şəxsiyyətə az təsir göstərir, lakin davranışı formalaşdırır. Yeniyetmələrin əksəriyyəti üçün valideynlər oriyentasiya və identifikasiya mərkəzi kimi ikinci plana keçsə də, bu həyatın bütün sahələrinə aid olmur. Ailənin təsirinin azalmasına baxmayaraq, ailə yeniyetmə üçün əvvəlki kimi mühüm qrup olaraq qalır (9, s. 180)

Bir sıra müəlliflərin fikrincə (Mid, Erikson, Fromm) “Mən-obraz”a aid olan ayrı-ayrı rol stereiotiplərinin öyrənilməsində, üzə çıxarılmasında qızlara və oğlanlara münasibətdə fərqli yanaşma vacibdir. Məsələn, valideynlərin öz uşaqlarına yüksək qayğısı qızların “Mən-obrazına” və özünüdərk etməsinə ciddi təsir göstərir. Analoji olaraq başqalarının (Sirs, Makobbi, Massen) tədqiqatlarına görə, oğlanlar atalarında hər hansı qayğıya, nəvazişə, ehtiyac duyurlar. Atalığ nəvazişinin olmadığı və çatışmadığı (natamam) ailələrdə oğlan uşaqlarında özünəinamsızlıq, aşağı özünüqiymətləndirmə

kimi qeyri-adekvat hallara rast gəlinir. Bununla yanaşı, həmin tədqiqatlarda yeniyetmə oğlan və qızlarda şəxsiyyətin motivasiya sahəsi, şəxsiyyətlər-arası ustanovka və özünüdərk etmənin formalaşmasında ciddi fərqlər müəyyən edilmişlər.

İ.S. Kona görə, kiçik yeniyetməlik yaşında “Mən” obrazı öz tamlığını itirir, fərd öz “Mən”inin ziddiyyətlərini, nizamlığın xüsusilə kəskin hiss edir ki, bunu da iddialarının qeyri müəyyənliyi şərtləndirir”. Yeniyetmələrin xarakterik xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, onlar öz yaşdılarının tənqidindən hər vasitə ilə qaçmağa cəhd göstərir və qrup tərəfindən rədd edilmək qorxusuna məruz qalırlar. Yeniyetmələr qrupun rəyi ilə onların rəyi arasında münaqişə yarananda daha dərin həyacan keçirirlər. Yəni, yeniyetmələr qrupunun təsirinə olduqca meyillidirlər və yaşdılarını tərəfindən qəbul olunmaq üçün, hətta onlarda əvvəllər bərqərar olmuş əqidədən imtina edə bilirlər. Yeniyetmələrin özünüdərk və özünüqiymətləndirmə prosesinə həsr olunmuş tədqiqatlarda göstərilir ki, yoldaşların mühakiməsi və qiyməti onlar üçün olduqca böyük, hətta müəllim və valideynlərin qiymətindən daha çox əhəmiyyət kəsb edir (10, s.76).

Yeniyetməlik dövründə elə kəskin bioloji dəyişikliklər baş verir ki, onlar inkişafın digər aspektlərinə də ciddi təsir göstərir. Yeniyetmələrin orqaniz-

mində sürətlə baş verən dəyişikliklər onların öz xarici görünüşlərinə diqqətini ciddi surətdə artırır. Dəyişilməkdə olan vücudlarına adaptasiya olunmaq, fiziki “Mən” obrazını yaratmaq məcburiyyətində qalan yeniyetmələr özlərini başqaları ilə, ideal saydıqları şəxslərlə müqayisə edir, fərqli cəhətlər onlarda inamsızlıq və təlaş doğurur.

Yeniyetmələrin psixoseksual inkişafının mühüm qanunauyğunluqlarından biri bilavasitə cinsi identifikasiya ilə bağlıdır. Freydizimdən, neofreydizimdən və psixoloji antropologiyadan fərqli olaraq sovet psixologiyasında cinsi identifikasiya dedikdə iki cəhətə xüsusi diqqət yetirilirdi.

1. Öz “mən” ini edilmiş “nümunə” və ya “etalon”la eyniləşdirmək. Bu prosesin özü bir-biri ilə qarşılıqlı surətdə bağlı olan proseslərlə xarakterizə olunur: 1) uşaq inanır ki, o da başqa qadın və ya kişilər kimi oxşar əlamətlərə malikdir; 2) o, həmin “nümunəyə” xas olan hisslər keçirməyə başlayır; 3) onun keyfiyyətlərinə yiyələnməyə və 4) özünü onun kimi aparmağa çalışır.

2. Fərdin müvafiq cinsə mənsub olmasının başqa adamlar tərəfindən qəbul edilməsi zərurəti. Əgər fərdin cinsi mənsubiyyəti başqaları tərəfindən qəbul edilmirsə, bu cinsi identifikasiyanı çətinləşdirir və ya onu, hətta mümkünsüz edir. İstər cinsi rol, istərsə

də müvafiq psixi keyfiyyətlər başqa adamlarla ünsiyyət prosesində formalaşır.

Normada cinsi identifikasiya təbii surətdə, öz-özünə bəlli olan hadisə kimi cərəyan edir və şüurun fəallığını tələb etmir. Müəyyən patoloji hallarda isə onun formalaşmasında spesifik cəhətlər meydana çıxır ki, onlar da cinsi identifikasiyanın qanunauyğunluqlarını təhlil etmək üçün böyük əhəmiyyətə malikdir. Bu baxımdan A.İ. Belkinin tədqiqatları diqqəti xüsusilə cəlb edir. Həmin tədqiqatda cərrahiyyə yolu ilə cinsi dəyişdirilmiş 28 xəstənin anamnezi təhlil olunur. Onlardan ən kiçiyinin 16, böyüyünün isə 32 yaşı var idi. 12 nəfərin cinsi qadından kişi cinsinə, 18 nəfərin isə əksinə, kişi cinsindən qadın cinsinə dəyişdirilmişdir (11, s.13-14).

Beləliklə, müasir şəraitdə şəxsiyyətin sosiallaşması onun fəallığının bir hissəsi kimi qəbul edilir. Şəxsiyyətin sosial quruluşlarının inkişafının fəal dövrü isə yeniyetməliyə təsadüf edir. Sosial maraqların yarandığı ən intensiv dövr də yeniyetməlikdir. Çünki, bu dövrdə insan öz “Mən”inin daxili və xarici imkanlarını, qabiliyyətlərini, bacarıqlarını müxtəlif sahələrdə sınaqdan keçirir. Nəyə qadir olduğunu, nəyi bildiyini və bilmədiyini, daha nələri əldə etməli olduğunu müəyyənləşdirir. Beləliklə, şəxsiyyətdə gedən böhran onların fəallığının

yaranması üçün əsas stimül olur. Nəticədə yeniyetmələrin şəxsiyyətində ciddi kəmiyyət və keyfiyyət dəyişmələri baş verir. Belə bir mərhələdə ailədə və cəmiyyətdə yeniyetmələrin sosiallaşmasının formalaşmasını izləmək, bu inkişafa təsir göstərən ailə ənənələrini sosial mühit təsirlərini müəyyənləşdirmək tələb olunur. Halbuki ailədə və cəmiyyətdə baş verən bir sıra demografik proseslərin neqativ təsirləri yeniyetmələrin sosiallaşmasının ləngidir, maneələr yaradır. Nəticədə şəxsiyyətin bir sıra sahələrində, quruluşlarında problemlər baş qaldırır.

Ədəbiyyat:

1. Əlizadə Ə.Ə. Azərbaycan etnopsixologiyasına giriş. Bakı: Renessans, 2003. 258 s.

2. Cəfəri-Qəmbəri H.T. Məktəbdə natamam ailələrdən olan şagirdlərlə işin sistemi // Ped. üzrə fəl dok. dissertasiya. Bakı: 2008, 134 s.

3. Həmzəyev M.Ə. Yaş və pedaqoji psixologiya. Bakı, "TS", 2000, 171 s.

4. Əliyev R.İ. Etnopsixologiya: Qloballaşma və millilik. Bakı, "Nurlan", 2007, 180 s.

5. Фрейд А. Лекции по детскому психоанализу. М.: Апрель-пресс, 2002, 304 с.

6. Мид М. Культура и мир детства. М.: Прогресс, 1988, 236 с.

7. Эриксон Э. Идентичность: Юность и кризис. М.: 1996.

8. Əliyeva H., Mədədov P., Əlixanova G., Əhədova D. Psixoloji xidmətin triadası. Bakı: Elm və Təhsil, 2011, 184 s.

9. Кон И.С. Психология ранней юности. М.: Просвещение, 1989, 225 с.

10. Əlizadə Ə.Ə. Uşaq və yeniyetmələrin cinsi tərbiyəsi. Bakı: Maarif, 1986, 236 s.

О проблеме самоидентификации при социализации подростков

Абстракт

В статье рассматривается важный аспект социализации подростков – самоидентификация. Отмечается, что этот процесс в подростковом возрасте идет в нескольких направлениях. Наиболее важной из них является этническая идентификация. Подростки идентифицируют себя в соответствии с обычаями и традициями, культурными ценностями. Другая сторона вопроса – это семья. Существенное влияние на идентификацию подростков оказывает пример родителей. Демографические процессы в семье оказывают влияние на самоидентификацию подростков, нарушая порой системность в данном процессе. Группа сверстников также выступает как существенный элемент воздействия на процесс идентификации. В целом половая идентификация считается необходимым элементом успешной социализации подростков.

Указанные в статье проблемы дают возможность сделать вывод о том, что они составляют важную сторону всего процесса социализации подростков в целом. Именно поэтому негативное воздействие демографических факторов на процесс социализации личности можно считать одним из реальных социально-психологических проблем, которые необходимо решать. В заключении обосновывается важность предотвращения негативного воздействия демографических факторов на процесс социализации подростков.

About the problems of self-identification in socialization of Teenagers

Abstract

The article deals with self-identification, which is one of the major problems of teenagers' socialization. It is noted that self-identification in adolescence goes through several areas. Ethnic identification takes the first place among them. Young people identify themselves to cultural values, traditions and customs. Another issue is connected with the family. Parents' personal examples impact on the development of identity in adolescents.

Demographic events which occurring in the family disturb the self-identification and socialization of adolescents. The Yazıds team also acts as one of the key factors in the teenagers' identification. In addition, sexually identification is in the psychological factors which affect on successful socialization of adolescents.

The problems mentioned in the article give the basis that the socialization of teenagers is complex process. For this reason, the negative effects of demographic factors on adolescents are emphasized as one of the real socio-psychological factors. In conclusion, the importances of preventing the negative effects of demographic factors are emphasized.

Məqalə Gəncə Dövlət Universitetinin Psixologiya kafedrasının iclasında müzakirə edilərək çapa məsləhət görülmüşdür (protokol №12)

Rəyçi H.Ə.Əlizadə, pedaqogika üzrə elmlər doktoru, professor

Məqalə redaksiyaya 12 mart 2018-ci ildə daxil olmuşdur